

ЛЮБОВТА ПРИ СОЦИАЛИЗМА. ОБРАЗЦИ, ОБРАЗИ, ТАБУТА.

Съст. Даниела Колева. Рива. 2015, 311 стр.

Изследванията на любовта в психологията и моралната философията имат своята дълга история, но съвсем не е такава картината при социалните науки или историята на емоциите. Затова авторите на *Love: A Question for Feminism in the Twenty-First Century, Routledge 2014*, правят следната равностметка: в подхода към любовта като обект на познанието има две големи

пропасти: между това как хората мислят за любовта и мястото ѝ в техния живот и маргинализирането на любовта като тема на сериозни изследвания и 2. Между присъствието на темата за любовта в киното, литературата, изкуствата, от една страна, и от друга – присъствието ѝ в академичните изследвания. Преодоляването им те виждат в развитието на полето на *love studies* – поле, което пресича границите на културните изследвания, социалната история, историята на емоциите, философията, политическата теория, културната и социалната антропология, етнологията и т.н. В духа на цитираната теза, която споделям, смятам, че ако трябва да дадем кратък отговор на въпроса на кое поле принадлежи сборникът „Любовта при социализма. Образи, образци, табута“, ще бъде основателно да кажем, че това е полето на *Love studies*. Защото темата за любовта обединява тринадесетте текста, написани от автори с различен академичен бекграунд (философи, социолози, историци, психолози, изследователи на културата, литературата, театъра, и т.н.). Също толкова основателно обаче ще бъде да кажем, че сборникът принадлежи на полето на културните изследвания на социализма или на историята на емоциите през социализма, защото това е една книга, в която от различни перспективи се изследва любовта като социално конструирано чувство в периода на държавния социализъм в България.

Както правдиво отбелязва в увода Даниела Колева – „съставянето на подобен сборник се ръководи от скромната амбиция да очертае едно бяло петно в знанията за социализма и да предложи възможни изследователски перспективи към него“ (с. 8). Наистина, на фона на литературата, посветена на публичния живот от онова време, интимният живот, сферата на частното и – особено сферата на емоциите – са значително по-слабо изследвани не само у нас, но и в ос-

таналите страни от бившия социалистически лагер. Вероятно до голяма степен това се дължи на трудността да се навлезе в жизнения свят на хората, живели социализма, макар биографичният обрат в социалните науки да приближи повече от всякога изследователите до жизнените светове на „обикновените хора“. При все това, както показват текстовете, поместени в този том, все още има и неизползвани досега извори, които хвърлят нова светлина върху емоциите от онова време.

В Уводния текст на сборника Даниела Колева очертава три основни тематични полета, които се пресичат с темата за любовта през социализма и към които реферират авторите на отделните студии: първото е възпитаването на емоциите като политически проект или опитите за налагане на определена емоционална нормативност; свързано с този проблем, на второ място, е отношението публично-частно, което се дискутира в част от текстовете, и на трето място е темата за дискурсите и политиките по отношение на пола. Макар само един от текстовете да предлага джандър сензитивен анализ, в много други се съдържат ценни наблюдения за джандър културата в периода на социализма. Дискурсивният анализ е предпочетен от голяма част от авторите, които чрез него се приближават до конституираната и изобразяваната от различните дискурси социална реалност.

Сборникът е структуриран сполучливо в четири части, текстовете на които кореспондират помежду си и създават многопластова картина на изследвания обект. Първата част включва статии, които интерпретират любовния дискурс в театъра, биографичната публицистика, в трудовата култура и в медийния образ на едно образцово социалистическо семейство. Виолета Дечева очертава драматургичните и сценичните парадигми в представянето на любовта в българския театър от средата на 40-те години до 1968г. Авторката анализира съчетаването на сценичния изказ и идеологическия канон, налаган чрез водещите теми в театралния репертоар и разкрива инструментализирането на любовта на театралната сцена като средство за идеологически внушения. Тя отбелязва съчетаването на стария сценичен изказ на актьорите с новия идеологически патос и класово интерпретиране на любовта, което говори за хибридна театралния език. Авторката проследява как любовта към майката и родината в патриотично-романтичната Вазово-Друмевата традиция се превръща в любов към Идеята/ Партията и новия вид патриотизъм – социалистическият. Тя установява, че към втората половина на 50-те и 60-те години се появява „нова парадигма на представяне на влюбения като страдащ и самотен, а любовта – като дълбоко интимно преживяване“. Елементи на критика към обществения живот се появяват в комедийния жанр.

Любовта като елемент от образа на комунистката – участничка в антифашистката борба - е анализирана от Надежда Александрова. Авторката предлага литературоведски анализ и анализ на конструирането на културната памет за комунистическата деятелка Ана Вентура в биографичните повести на писателя

Салис Таджер. Това изследване на отделен случай показва убедително как се конструира образът на жените комунистки – героини чрез биографичната публицистика, създавана до самия край на комунистическия режим. Любовта на героинята е просветляваща, романтична, платонична, героична. Биографичните разкази за Ана Вентура се вписват в големия разказ за загиналите жени-антифашистки, в който романтичната любов към любимия е доминирана от възвишената любов и отдаденост на борбата.

Към друг вид борба и любов – на трудовия фронт - насочва вниманието си Биляна Раева. Социалистическият трудов етос изисква възпитаване в комунистическо отношение към труда, част от което е любовта към труда и към своето предприятие. По примера на металургичния комбинат Кремиковци Биляна Раева търси проявите и мотивите за (не)съществуване на това чувство. Като сравнява опита на две поколения работници в комбината, авторката улавя промените в отношението към труда и предприятието на кремиковските металурзи. Тя заключава, че по-младото поколение не споделя ентузиазма на по-възрастните си предшественици - основатели на комбината и констатира „несъстояла се приемственост“ между тях.

Текстът на Надежда Гълъбова е посветен на рефлексията върху семейната любов и семейството в публичното говорене на едно образцово социалистическо семейство – мореплавателите Юлия и Дончо Папазови. Авторката прави убедителен дискурсивен анализ на публикуваните дневници на Папазови в контекста на журналистическите материали за тях, научния и политическия дискурс за семейството и експедициите им и установява, че докато в представянето на мисията си те се придържат към официалния дискурс, в говоренето им за любовта и семейството се откриват елементи, които свидетелстват за отклонения от нормативния дискурс за семейството и любовта по онова време. Семейството е мислено от тях като интимна, частна сфера, автономна и стремяща се към дистанциране от официалните квалификации. Същевременно семейство Папазови са пример за правилния модел на отношения между мъжа и жената в социалистическото общество – те създават семейство, основано на любовта им, и заедно преодоляват трудностите в откритото море на живота.

Само ще отбележа, че в популярната литература по марксистко-ленинска етика, предназначена за системата на партийната просвета, неизменно присъства главата „Нравствени проблеми на любовта, брака и семейството“. В нормативния марксистко-ленински възглед за света любовта задължително се свързва с брака и семейството. Любовта, която води до създаване на семейство, се определя като възвишена, сериозна и обществено отговорна. Обратното – свободната любов без или извън брака се смята за „признак на разложение“, не може да бъде идеал за социалистическата младеж и се поставя в параграфа „отрицателните явления в любовта, брака и семейството и борбата за тяхното преодоляване“ (451). Възпитателно въздействие в този дух се опитват да упражняват обществените организации (на първо място Комсомола) и

популярните списания. Към последните е насочено вниманието на авторите от втората част на сборника.

Галина Гончарова анализира любовта към поета/поезията, споделена в писмата до млада литературна звезда като проява на младежката масова (фен) култура от средата на 70-те и се пита дали „любовта към поета/поезията е пространство на свобода от идеологически авторитети и клишета“ (с.133). Отговорът ѝ гласи „революцията в поведението е само в допустимите граници от идеологията и властта“ (с. 145). Съблюдаването на социалните конвенции е валидно и в друг тип писма – обявите за запознанства и писма на читатели, публикувани на страниците на списание Младеж. Николай Вуков ги използва като извор за разкриване на концептуализирането на любовта от младежката аудитория на списанието и политиката на редакционната колегия в тази област. Авторът отбелязва, че търсенето на запознанства и споделянето на любовни вълнения чрез списанието добива измеренията на своеобразна мода през 70-те и 80-те години. Явлението заслужава специално изследване като социален феномен, свидетелстващ за променената джендър култура на младежта в периода на късния социализъм. Текстовете на Вуков и Гончарова кореспондират с изследванията на други автори (между които Алексей Юрчак, Венелин Ганев, Вихра Барова, Яна Янчева), посветени на младежките култури и субкултури от същия период и хвърлят нова светлина върху нееднозначните им отношения с режима. Вуков отбелязва една много важна характеристика на интимния свят от това време, която се открива и в други текстове в този сборник, а именно: възприемането на публичния език от индивидите, навлизането на идеологическите клишета в интимния/ частния свят.

Публично и частно са проблематизирани в текста на Ивайло Александров, посветен на любовния образ на жената в българската соц-реклама. Анализът се основава на рекламите, публикувани в списание Отечество през 70-те и 80-те години. Образите са интерпретирани в контекста на високия политически дискурс (партийни и държавни документи), трудове на официални автори по темата за жените и статии в женските списания (Лада, Божур и Жената днес). Струва ми се, че анализираният материал говори не толкова за някакъв любовен образ на жените и трансформация от публично към интимно, колкото за промяната в джендър реда на социализма и конструирането на жените като работещи майки и съпруги. След постигането на пълна заетост на жените в сферата на обществено полезния труд, от 60-те години насетне е реабилитирано значението на домашното пространство, семейното домакинство (необходимо и по икономически причини) и все по-често се тиражират образи на традиционна патриархална женственост. Последните се вписват в характерната за зрелия социализъм консумативна култура, която не бих казала, че е в опозиция на режима.

В третата част на книгата в центъра на изследователския интерес са еротиката и секса. Бойко Пенчев очертава образите, чрез които еротиката навлиза

в българската литература от 60-те и 70-те години. Прекрасният литературен анализ води до извода, че в литературата на социализма еротичното е подчинено на някаква по-висока идеологическа или философска задача и се асоциира с отклонението, буржоазното, чуждото на новия социалистически човек. Марта Нъсбаум твърди, че любовта, описана в литературата може да ни научи повече за нас и любовта ни, отколкото истинският живот. Социалистическата литература, анализирана в есето на Бойко Пенчев, определено би ни научила на едно пуританско, а-еротично отношение към любовта.

Поколения българи се учат за секса обаче не от литературата, а от популярната книга на източногерманския автор Зигфрид Шнабл, *Мъжът и жената интимно*, издадена от ДИ „Медицина и физкултура“. Георги Господинов анализира езика и внушенията на книгата. Образец на жанра ръководство/ самоучител по секс, *„Мъжът и жената интимно“* е сред двете най-продавани книги в историята на ГДР (другата е *Съвети на градинаря*). У нас е преведена през 1979г. от деветото преработено немско издание, което показва определено закъснение на половата просвета в България в сравнение с братската германска страна. Господинов констатира липсата на адекватен език за сексуалните отношения. Дискурсът е медикализиран, де-еротизиран и постоянно напомня за опасностите, които крие извънбрачният секс. Авторът изковава сполучливото понятие партиархалсоциализъм, с което обозначава особената смес между патриархална свенливост и социализъм у нас.

На историята на платената любов в България през 40-60-те години е посветена работата на Михаил Груев. Периодизацията, предложена от автора, очертава промените в политиката и терминологията, използвана от властта в тази сфера. Първите мерки на режима за изкореняване на проституцията (въдворяване на жените в трудови лагери заедно с другите народни врагове, превъзпитаване чрез принудителен труд и изолация) повтарят стъпките срещу проституцията, които предприемат след Революцията в Съветска Русия и които много добре описва в книгата си *„Жената и другарят. Пол и политики в революционна Русия“* американската историчка Елизабет Ууд. Тук само ще отбележа, че първия трудов лагер за „контрареволюционни елементи, включително обвинени в спекула, кражба и проституция“ е създаден от Петроградския съвет през 1919 г. Приликите с българските практики след 1944г., както се казва, не са случайни.

Особена ценност за тази книга има текстът на Вивиан Праматароф-Хамбургер. Тя рефлектира върху собствения си опит на лекарка (акушер гинеколог) в Бургаската окръжна болница през втората половина на 80-те години. Текстът вълнува с откровеността на авторката и желанието ѝ да разкрие една тъмна страна от медицинската професия в социалистическа България: унизителното третиране на жените, прекъсващи нежелана бременност. След този текст ще бъде много трудно да се твърди, че ситуацията в България по отношение на аборта е коренно различна от тази в съседна Румъния, известна с бруталното отношение към прекъсващите нежелана бременност жени по време на режима

на Чаушеску. Накрая имаме удоволствието да се запознаем с два прочита на един казус: Дарин Тенев и Тодор Христов завършват темата за Любовта при социализма с два софистицирани анализа на един откъс от ученически дневник.

Сборникът представлява принос към изследванията на социализма в България и ще отговори на интересите на широка читателска аудитория.

Ана Лулева, Доцент д-р

Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей при БАН

Московска 6А,

1000 София, България